

جغرافیای سیاسی و نظام حقوقی آب‌های ایران

(خلیج فارس، دریای عمان و دریای خزر)

نویسنده:

محمدحسن نامی

علی محمدپور

انتشارات دیوار

۱۳۹۶

KMH

نامی، محمدحسن، ۱۳۳۲ -

۹۷۰

جغرافیای سیاسی و نظام حقوقی آب‌های ایران (خلیج فارس، دریای عمان و دریای

۲/ن

خزر) / نوشته محمدحسن نامی، علی محمدپور - تهران: دبیزش، ۱۳۹۶.

ج۷

۱۴۰ ص. : نقشه

۱۳۹۶

ISBN 978-964-7712-93-4

۱۶۰۰۰۰ ریال

فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیپا

حاج قلی: نشر سهره: زیتون سبز، ۱۳۹۰.

کتابنامه، س. ۱۰۹ - ۱۱۴.

۱. جغرافیای سیاسی آب‌های ایران. ۲. حقوق دریاها. ۳. جغرافیای سیاسی آب‌های ایران.

الف. محمدپور علی، ۱۳۳۲ - ب. عنوان.

۳۴۱/۴۵۰۹۵۵

KMH ۹۷۰ / ج۷ ۲/ن ۱۳۹۶

۴۷۷۰۸۹۳

شماره کتابشناسی

ISBN 978-964-7712-93-4

شابک ۹۷۸-۹۶۴-۷۷۱۲-۹۳-۴

انتشارات دبیزش

- عنوان: جغرافیای سیاسی و نظام حقوقی آب‌های ایران (خلیج فارس، دریای عمان و دریای خزر)
- نویسنده: محمدحسن نامی و علی محمدپور
- طراح جلد: رحیم صابر
- ناشر: انتشارات دبیزش
- نوبت چاپ: اول، تابستان ۱۳۹۶
- شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
- قیمت: ۱۶۰۰۰۰
- مرکز پخش: شرکت اطلاع‌رسانی و خدمات کتابداری چاپار - ۸۸۸۹۹۶۸۰
- حق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۱	پیشگفتار
۱۳	مقدمه

فصل اول: سیر تکوین حقوق دریاها

۱۵	مقدمه
۱۶	منابع حقوق دریاها
۱۷	تعریف حقوق دریاها
۱۷	مفهوم دریا در حقوق بین‌الملل
۱۷	تفاوت حقوق دریاها با حقوق دریایی
۱۸	اهمیت حقوق دریاها
۱۸	حمل و نقل دریایی
۱۸	تحولات اولیه حقوق دریاها
۱۹	سیر تدوین قواعد حقوق دریاها
۲۱	تاریخچه حقوق دریایی ایران
۲۲	دلایل عدم تصویب کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها توسط ایران
۲۳	۱- مواضع ایران در کنفرانس حقوق دریاها
۲۵	۲- دلایل عدم تصویب کنوانسیون توسط ایران
۳۲	۳- شمول کنوانسیون بر دولتهای غیر عضو
۳۵	سازمان بین‌المللی دریانوردی (IMO)
۳۵	تاریخچه
۳۶	اهداف
۳۷	ساختار
۳۷	الف) مجمع
۳۸	ب) شورا
۳۹	ج) کمیته ایمنی دریانوردی (MSC)

- ۴۰..... (د) کمیته حقوقی (LEC)
 ۴۰..... (ه) کمیته حفاظت از محیط زیست دریایی (MEPC)
 ۴۱..... (و) کمیته همکاریهای فنی (TC)
 ۴۱..... (ز) کمیته تسهیل (FAL)
 ۴۱..... (ح) دبیرخانه

فصل دوم: حقوق دریاها

- ۴۳..... شیوه اعمال حاکمیت در مناطق دریایی
 ۴۳..... (الف) مناطق دریایی و حدود آنها
 ۴۳..... ۱- آب‌های داخلی
 ۴۴..... ۲- دریای سرزمینی
 ۴۵..... ۳- منطقه مجاور (منطقه نظارت)
 ۴۵..... ۴- فلات قاره
 ۴۵..... ۵- منطقه اقتصادی انحصاری
 ۴۶..... (ب) نظام حقوقی حاکم بر منافع مختلف دریایی
 ۴۶..... ۱- حقوق و تکالیف دولت ساحلی بر آب‌های داخلی:
 ۴۶..... ۲- حقوق و تکالیف دولت ساحلی بر دریای سرزمینی:
 ۴۷..... ۳- حقوق و تکالیف دولت ساحلی در منطقه مجاور (نظارت):
 ۴۸..... ۴- حقوق و تکالیف دولت ساحلی در فلات قاره:
 ۴۸..... ۵- حقوق و تکالیف دولت ساحلی در منطقه اقتصادی انحصاری:
 ۴۹..... (ج) حقوق و تکالیف دولتها در مناطق مختلف دریایی
 ۴۹..... ۱- امور مدنی و جزایی در آب‌های داخلی
 ۵۰..... ۲- امور مدنی و جزایی در دریای سرزمینی
 ۵۰..... ۳- اعمال وقایع حقوقی در منطقه فلات قاره
 ۵۱..... ۴- منطقه مجاور (منطقه نظارت)
 ۵۱..... ۵- امور مدنی و جزایی در منطقه اقتصادی-انحصاری

فصل سوم: معرفی برخی از قواعد کلی و روشهای تحدید حدود مرزهای آبی

- ۵۳..... مقدمه
 ۵۳..... ۱-۲- روش خط منصف (هم قاصله)
 ۵۵..... ۲-۲- روش تقسیم بر اساس رگرسیون کمترین مربعات
 ۵۷..... ۳-۲- تساوی حقوق و اصل عدالت و انصاف

۵۷	۴-۲- مفهوم قاعده تناسب:
۵۷	حکم مورخ ۳ ژوئن ۱۹۸۵، در مورد لیبی و مالت
۵۹	منطقه ماهیگیری حفاظت شده توسط اسپانیا در دریای مدیترانه

فصل چهارم: خلیج فارس و دریای عمان

۶۱	خلیج فارس
۶۱	موقعیت جغرافیایی
۶۲	ویژگی‌های جغرافیایی دریای مکران (عمان)
۶۳	تحدید حدود فلات قاره در خلیج فارس
۶۳	پیدایش مفهوم د، باهای بسته و نیمه بسته
۶۵	خلیج فارس به عنوان یک دریای نیمه بسته
۶۶	نظام موافقت‌نامه‌های محدود در خلیج فارس
۶۸	ویژگی‌های موافقت‌نامه تحدید حدود در خلیج فارس
۶۹	خط منصف و خط منصفی
۶۹	شرایط ویژه و مستثنیات تحدید حدود در منطقه خلیج فارس
۷۰	شرایط مناطق جنگی و مناطق منجمد دریایی در خلیج فارس
۷۱	وضع مالکیت‌های ایران در خلیج فارس
۷۲	مرزهای تعیین شده بین ایران و دیگر کشورهای خلیج فارس
۷۳	۱- مرز دریایی ایران و عربستان سعودی
۷۵	۲- مرز دریایی ایران و بحرین
۷۶	۳- مرز دریایی ایران و قطر
۷۶	۴- مرز دریایی ایران و عمان
۷۷	۵- مرز دریایی ایران و امارات متحده عربی
۷۸	۶- مرز دریایی ایران، عراق و کویت
۷۹	۷- مرز دریایی ایران و پاکستان
۸۱	جزایر
۸۲	قانون مناطق دریایی جمهوری اسلامی ایران در خلیج فارس و دریای عمان
۸۲	فصل اول - دریای سرزمینی
۸۴	فصل دوم - منطقه نظارت
۸۵	فصل سوم - منطقه انحصاری اقتصادی و فلات قاره
۸۶	فصل چهارم - مواد نهایی

فصل پنجم: تنگه هرمز

- تنگه‌ها از دیدگاه حقوق بین‌المللی دریاها ۹۱
- کنوانسیون جدید حقوق دریاها و تنگه‌های بین‌المللی ۹۲
- حق عبور در تنگه‌ها ۹۳
- ۱- حق عبور ترانزیت در تنگه‌ها ۹۳
- ۲- عبور بی‌ضرر در تنگه‌ها ۹۵
- قوانین مربوط به عبور و مرور در تنگه‌ها ۹۶
- نظام حقوقی عبور و مرور در تنگه هرمز ۹۶
- تنگه هرمز ۹۷
- اهمیت و موقعیت استراتژیک تنگه‌ها ۹۸
- جایگاه ژئوپلیتیکی و امنیت تنگه هرمز ۹۸
- موقعیت راهبردی ۹۹
- ۱- راهبر مبادلات تجاری ۱۰۰
- ۲- نقش ارتباطی تنگه هرمز ۱۰۰
- ۳- گرانیکه دفاعی - تهاجمی ۱۰۰
- تنگه هرمز در حقوق بین‌المللی دریاها ۱۰۱
- مناطق دریایی تنگه هرمز ۱۰۱
- ۱- خط مبدأ و آبهای داخلی ۱۰۱
- ۲- منطقه نظارت، انحصاری و اقتصادی ۱۰۲

فصل ششم: دریای خزر

- موقعیت و اهمیت دریای خزر ۱۰۳
- رژیم حقوقی دریای خزر و پیشینه آن ۱۰۴
- ۱- رژیم کندومینیوم یا حاکمیت مشترک بر دریای خزر ۱۰۹
- ۲- تقسیم دریای خزر ۱۱۰
- معضلات حقوقی حوزه دریای خزر ۱۱۱
- رژیم حقوقی دریای خزر و ملاحظات ایران ۱۱۲
- ۱- عدم وجود مرز در خزر ۱۱۲
- ۲- اعتبار قراردادهای ۱۹۲۱ و ۱۹۴۰ ۱۱۳
- ۳- اولویت اول: مشاع ۱۱۳
- ۴- اولویت دوم: تقسیم منصفانه ۱۱۳
- ۵- اشتباه بودن تقسیم دریای خزر به شمال و جنوب ۱۱۴

۶- ضرورت رعایت اتفاق آراء در کلیه تصمیمات.....	۱۱۴
۷- مخالفت با فعالیت یک جانبه در مناطق مورد اختلاف.....	۱۱۵
۸- وضعیت نظامی دریای خزر.....	۱۱۵
۹- اهمیت مسایل امنیتی و موافقتنامه ترتیبات امنیتی و سند اعتمادسازی.....	۱۱۵
۱۰- عبور خط لوله از بستر.....	۱۱۶
طرح‌های تحدید حدود دریای خزر.....	۱۱۶
۱) تقسیم دریای خزر براساس خطوط مبنای ساحلی.....	۱۱۶
۲) تقسیم دریای خزر براساس روش رگرسیون کمترین مربعات.....	۱۱۷
تقسیم دریای خزر براساس روش پلی گون محدب.....	۱۱۸
منابع و مأخذ.....	۱۲۱
نقشه‌ها.....	۱۲۵

پیشگفتار

علاقه مدی حاکمان ودولتها برای گسترش حیطه حاکم بودن خویش بر دریاها سابقه‌ای بسیار طولانی دارد، اما توجه قدرتهای استعماری اروپا در نیمه دوم قرن پانزدهم به کشف مناطق جدید و تصرف سرزمینها تازه، باعث افزایش فوق العاده این توجهات به سوی دریاها شد. قدرتهای دریایی یکی پس از دیگری، حاکم بودن بر آبهای جهان را در اختیار گرفتند و در جهت افزایش این قدرت کمترین حقوق را برای دولتهای ساحلی قائل شدند. در مقابل، دولتهای ساحلی برای تأمین امنیت خویش، بهره‌گیری از منابع دریایی و بعدها منابع زیر بستر (در جهت افزایش تسلط خود) بر میزان بیشتری از آبهای ساحلی کوشش می‌کردند. بحث‌ها و کشمکش‌های فراوانی طی قرن هفدهم تا قرن حاضر بین دولتها در این زمینه وجود داشته که گاهی اوقات به درگیریهایی نیز منجر شده است.

پس از جنگ جهانی اول و با تشکیل جامعه ملل، اولین کنوانسیون حقوق دریاها در سال ۱۹۳۰م. در شهر لاهه تشکیل شد که به هیچ گونه تفاهمی دست یافت اما طرح مسأله در میان کشورها به عنوان اولین قدم قابل توجه بود. سازمان ملل متحد نیز با تشکیل دو کنفرانس در سالهای ۱۹۵۸م. و ۱۹۶۰م. تلاش کرد تا به اتفاق نظری در مورد حقوق بین الملل دریاها دست پیدا کند که توفیق چندانی را به همراه نداشت.

ارائه پیشنهاد دکتر آروید پاردو^۱ نماینده مالت در سازمان ملل در سال ۱۹۶۷، اچ‌رجیل ولو، ۱۳۶۷، ۳۷) جرقه‌ای بود تا سومین کنفرانس در این مورد آغاز به کار کند. کنفرانس سوم بین‌المللی حقوق دریاها از سال ۱۹۷۳م. آغاز به کار کرد و طی ۹ سال ۱۱ اجلاس را در شهرهای مختلف جهان برگزار کرد تا اینکه در نهایت سال ۱۹۸۲م. نمایندگان ۱۱۹ کشور جهان در جامائیکا سند نهایی کنفرانس تحت عنوان «کنوانسیون حقوق بین‌الملل دریاها» را (که مشتمل

بر ۱۷ فصل و ۳۲۰ ماده بود) امضاء کردند. جمهوری اسلامی ایران نیز از جمله این کشورها بود که ضمن امضای کنوانسیون، موارد اختلاف نظر خود را به عنوان سند ضمیمه تقدیم کرد. (چرچیل ولو، ۱۳۷۶، ص ۶۴۹). لازم الاجراء بودن این کنوانسیون موکول به تأیید حداقل ۶۰ مجلس قانونگذاری در کشورهای مختلف بود که تا به حال مجلس بیش از ۷۰ کشور جهان آن را تصویب کرده‌اند. لذا مفاد این کنوانسیون برای اعضای آن لازم الاجراء است و کشورهای غیر عضو نیز نباید اقدامی بر خلاف آن انجام دهند.

در کشور ایران، در سال ۱۳۱۳ ه. ش. (۱۹۳۳ م.)، اولین قانون مناطق دریایی تصویب شد و پس از آن دومین قانون در سال ۱۳۳۸ (۱۹۵۹ م.) به تصویب مجلس وقت رسید.

توزیع مناطق دریایی جمهوری اسلامی ایران در خلیج فارس و دریای عمان، مصوب ۱۳۷۱/۱/۳۱ مجلس شورای اسلامی، سومین و کاملترین قانون مناطق دریایی است که در کشور ما تصویب شده است. علاوه بر قوانین فوق، در سال ۱۳۵۲ ه. ش. هیأت وزیران وقت، تصویب نامه‌ای درباره حد مبدأ بهر داخلی و سرزمینی ایران داشت که در قانون سال ۱۳۷۲ مجلس نیز مورد تأیید و استناد قرار گرفت.

مقدمه

در نیمه دوم قرن بیستم بخشی از دگرگونی‌های ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی در عرصه آبها پدید آمد. این گونه‌ای که توانسته‌اند در ابعاد جهانی داده‌های ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی را تحت تأثیر قرار دهند.

نخستین دگرگونی، ضربه کردن گستره‌های وسیع دریایی از سوی کشورهاست. در حالی که از قرن‌ها یا از هزاران سال پیش کشورها تنها بر سرزمین‌های بیرون از آب مناقشه داشته‌اند؛ امروز بر روی دریاها و آب‌ها و آب‌ها می‌کوشند تا حداکثر اشکال مختلف حاکمیت خود را افزایش دهند. (بولاکس، ۱۳۶۸: ص ۱۰۰)

به همین دلیل رقابت بر سر تصرف حوضه‌های دریایی به تدریج گسترش یافته و ضرورت نظام‌مند شدن نحوه بهره‌برداری از دریای بیشتر مطرح شده است. در این خصوص و با توجه به رابطه بین دریا و قدرت دو رویکرد را می‌توان مورد توجه قرار داد.

رویکرد اول ناظر بر تأثیر دریا در شکل‌گیری قدرت است. از قدرت ملی یا بین‌المللی است و با بررسی بنیان‌های دریایی قدرت شامل جنبه‌های اقتصادی، ژئوپلیتیکی، ارتباطی و نظامی؛ سهم دریا در تولید قدرت مورد ارزیابی قرار می‌گیرد.

رویکرد دوم نیز؛ نقش قدرت دریایی برای اعمال اراده بسیار را به نمایش می‌گذارد. به گونه‌ای که منابع قدرت قابلیت تبدیل شدن به عناصر قدرت را پیدا می‌کنند و این عناصر به خلق قدرت دریایی می‌پردازند. (حافظ‌نیا، ۱۳۸۳: صص ۲۰۱-۲۰۶)

بر اساس رویکردهای فوق و با توجه به موقعیت ژئوپلیتیکی ایران که بر سه پهنه آبی خلیج فارس و دریای خزر واقع شده است؛ بخش اعظم منزلت ژئوپلیتیکی ایران در تولید قدرت دریایی نهفته است و لذا به این منظور شناسایی فرصت‌های پیش روی ایران در عرصه دریایی و افزایش قدرت چانه‌زنی در مناسبات منطقه‌ای - جهانی؛ انجام مطالعات عمیق و کارشناسی در این زمینه ضرورتی انکارناپذیر می‌باشد.

جغرافیای سیاسی و نظام حقوقی آبهای ایران در ۶ فصل به بررسی سیر تکوین حقوق دریاها و موقعیت ایران در خلیج فارس، دریای عمان و دریای خزر می‌پردازد.

در فصل اول، دوم و سوم کتاب؛ مبانی نظری حقوق دریاها و سیر تکوین آن شامل نظام حقوقی حاکم بر مناطق مختلف دریایی و وضعیت حقوقی تنگه‌ها را مورد بحث قرار می‌دهد. فصل چهارم به گستره آبی خلیج فارس و دریای عمان اختصاص یافته است و در این فصل ضمن پرداختن به موافقت‌نامه‌های تحدید حدود مرزی؛ به مرزهای ایران و قانون مناطق دریایی جمهوری اسلامی ایران در خلیج فارس و دریای عمان پرداخته شده و اهمیت ژئوپلیتیکی تنگه هرمز نیز مورد بررسی قرار گرفته است.

در فصل پنجم کتاب به بررسی تنگه هرمز و موقعیت استراتژیک و ژئوپلیتیکی آن می‌پردازد. در فصل پایانی کتاب؛ دریای خزر و رژیم حقوقی آن و همچنین روش‌های تقسیم دریا مورد بحث و کاوی واقع شده است. در انتهای کتاب نیز نتیجه‌گیری مختصری از مباحث مطرح شده صورت گرفته است.

دکتر زهرا احمدی پور

عضو هیأت علمی گروه جغرافیای دانشگاه تربیت مدرس